

УДК 373.2.015.31:17

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-85-88](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-85-88)

ВІЛЬХОВА ОКСАНА ГРИГОРІВНА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Oksana Vilkhova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: oksana.vilhovadinec@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9152-2511>

МАНЖЕЛІЙ НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Nataliia Manzhelii,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: manzheliinata@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1030-764X>

ФАЗАН ТЕТЯНА ПАВЛІВНА,

кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри дошкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Tetyana Fazan,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior lecturer at the Department of Preschool Education,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: fazantp7@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9132-9394>

ВИХОВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

А Розглянуто питання виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку, що є процесом появи й утвердження в особистості дитини від трьох до шести (семи) років певного набору моральних якостей (доброта, толерантність, вдячність, довіра, повага, співпереживання тощо). З'ясовано особливості формування етичних уявлень дошкільників під впливом різних засобів: соціальне середовище, взаємовідносини з іншими людьми, літературні твори, ігрова, образотворча, театральна-ігрова діяльність. Проаналізовано професійні вимоги до особистості педагога-майстра у процесі виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку, наголошено на його тісній співпраці з батьками.

Ключові слова: доброзичливість; доброзичливе ставлення; виховання; діти дошкільного віку; заклади дошкільної освіти; вихователі; особистісні якості педагога; засоби виховання; педагогічна майстерність вихователя

BENEVOLENCE FORMATION IN PRESCHOOL CHILDREN

С This article examines the issue of fostering benevolence in preschool children, which is the process of the appearance and confirmation of a particular set of moral qualities (kindness, tolerance, gratitude, trust, respect, empathy, etc.) in the personality of a child aged three to six (seven). The peculiarities of preschoolers' ethical idea formation under the influence of various factors have been clarified.

The purpose of preschool education institutions is to ensure the comprehensive development of each child and to create favorable conditions for their personal development and creative self-realization. It is emphasized that the education of preschool children's benevolent attitude toward others has the following target orientations: the child should have a positive attitude toward the world, toward various types of work, have a sense of self-worth; actively interact with peers and adults, and participate in joint games. A preschooler can negotiate, take into account the interests and feelings of others, empathize with the failures and rejoice in the successes of peers, adequately express their feelings, including a sense of self-belief, and try to resolve conflicts.

The social environment, play activities, works of fiction, fairy tales, visual arts, and theatrical and play activities are efficient means of fostering benevolence in preschool children. The professional requirements for the personality of a master teacher in the process of fostering benevolence in preschool children are analyzed, and his close cooperation with parents is emphasized.

Keywords: preschoolers; benevolence; benevolent attitude; education; preschool children; preschool education institutions; teachers; teacher's personal qualities; pedagogical skill of the teacher

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбуваються значні зміни у соціальній, економічній, політичній і сфері духовного життя. Прояви жорстокості, збайдужіння, апатії, деформування моральних цінностей, розширення негативних явищ розповсюджуються не тільки серед дорослих, але й дітей. У дошкільному віці надзвичайно активно відбувається формування особистості, її соціалізація та соціально-комунікативний розвиток. Вагомий для подальшого життя і зростання досвід встановлення взаємовідносин із ровесниками і дорослими діти отримують передусім у закладі дошкільної освіти (ЗДО). Іноді у відносинах між дітьми виникають конфлікти й образи, внаслідок чого є ймовірність зміни соціального статусу дитини та системи відносин з однолітками в цілому, що впливає на розвиток особистості, а також на зміни становища дитини у групі. Педагоги ЗДО зазначають, що недружелюбних дошкільників з кожним роком стає більше, з ними працювати нелегко.

Виховання доброзичливості розглядається як важливий напрям у межах змісту освітнього напрямку «Особистість дитини» Базового компонента дошкільної освіти, де чітко визначено, що здобувач дошкільної освіти повинен позитивно і з повагою ставитися до людей незалежно від їхньої статі, віку, національності та стану здоров'я [1, с. 6]. Практично всі освітні програми для дітей дошкільного віку містять розділи, які визначають завдання соціально-комунікативного, емоційного та морального виховання, присвячені формуванню позитивного ставлення до інших людей. Можна стверджувати, що проблема виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку є актуальною і розглядається на державному рівні як одна із обов'язкових вимог до дошкільної освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Феномен доброзичливості широко розглядався у напрацюваннях філософів і педагогів минулого (С. Русова, Г. Сковорода, Леся Українка, К. Ушинський та ін.).

Проблемою доброзичливого ставлення дітей дошкільного віку до оточуючих займалися: Н. Алахая, З. Амет-Уста, Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, О. Долинна, О. Доманюк, О. Кононко, С. Ладивір, О. Лонська, В. Маршицька, І. Новик, О. Панченко, Л. Пісоцька, О. Полякова, Т. Поніманська, Ю. Приходько, О. Рейпольська, Н. Якименко та ін.

У закладі дошкільної освіти виховання доброзичливості можливе при використанні різних засобів: ігрової діяльності (Л. Врочинська, Н. Кравець, Л. Лук'яник); мультиплікаційних фільмів (С. Колонтаєвська); казок (Л. Скорба); українських народних пісень (Є. Митрофанова) тощо. Як доведено у дослідженнях (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Володага, Н. Гавриш, Н. Гулько, А. Зозуля, Т. Котик, Д. Лятмбур, Л. Макаренко, Г. Мартиненко, О. Олійник, О. Рудницька, І. Сараєва, А. Шевчук та ін.) значною популярністю та прихильністю у формуванні моральних норм користується

театрально-ігрова діяльність, яка тішить дітей і має значний виховний вплив.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні важливості виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку та з'ясуванні особливостей формування етичних уявлень дошкільників під впливом різних педагогічних засобів.

Викладення основного матеріалу. Дошкільне дитинство – найвідповідальніший період життя людини, адже в цей час формуються фундаментальні здібності, що визначають її подальший особистісний розвиток. Цей вік, як ніякий інший, насичений важливими досягненнями у соціалізації особистості, оскільки саме у 3–6 років діти активно вчать опановувати власними емоціями, у них розвивається мотиваційна сфера, з'являється довільне володіння своєю поведінкою і власними діями. У віці шести-семи років створюються найсприятливіші умови для розвитку доброзичливих відносин у дітей. Зокрема, у старших дошкільників виявляється більша потреба у спілкуванні з однолітками, ніж на попередніх вікових періодах. У цьому віці починає активно проявлятися інтерес до внутрішнього світу іншої людини, її переживань, продовжують активно формуватися моральні уявлення і почуття.

Про необхідність виховання у дітей доброзичливості, толерантності та міжетнічної солідарності наголошують такі документи ООН: «Загальна Декларація прав людини»; «Конвенція про права дитини»; «Декларація про ліквідацію усіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії чи переконань»; «Декларація принципів толерантності».

Доброзичливість – це одна з головних рис гармонійних стосунків між людьми. Вона є фактором позитивної поведінки у суспільстві й своєрідним запобіжником агресивного ставлення людини до іншої людини і всього, що її оточує. Доброзичливість як якість людської особистості, межує з іншими характеристиками, які властиві виключно людині: доброта, толерантність, гуманність, вдячність, довіра, повага тощо.

Як слушно наголошує О. Лонська, виховання доброзичливої людини, толерантного громадянина України – головне завдання освіти сьогодні й позиція особистості має формуватися на основі демократичних, національних і загальнолюдських цінностей ще в ранньому дитинстві [3, с. 77].

Успішність виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку значною мірою залежить від рівня фахової підготовки вихователя ЗДО, його готовності виявляти світоглядну позицію, особистісні переконання, творчі здібності, професійну гнучкість, здатність сприяти набуттю кожною дитиною соціального досвіду та навичок міжособистісної взаємодії.

Для дітей дошкільного віку вихователі мають значний авторитет і виховний вплив. Тому фахівці дошкільної освіти

зобов'язані відповідати високим запитам сучасного суспільства. Вони мають бути креативними, мати гнучкі особистісні здібності, вміти уникати конфліктів, працювати в команді, володіти фаховими компетентностями. У вихованні доброзичливості у дітей педагог ЗДО повинен використовувати різні форми, методи організації освітнього процесу, проводити етичні розмови, читати художню літературу з її обговоренням, організовувати різноманітну діяльність. Вихователь зобов'язаний розкривати дітям сенс і значущість конкретного вчинку (так треба чинити не тому, що цього вимагає він, а тому, що це відповідає нормам відносин між людьми). Такі переконання призводять до усвідомлення дошкільнятами правильності або неприпустимості тих чи інших дій, справедливості педагога і служать керівництвом при самостійному визначенні ними необхідного вчинку в ситуаціях, які спонукають до його повторення, що схвалюються вихователем, стримують від небажаних дій.

Специфіка дошкільного віку така, що досягнення дітей визначаються не сумою конкретних знань, умінь і навичок, а сукупністю особистісних якостей, які забезпечують соціалізацію дитини у суспільстві. Виховання доброзичливості й гуманних відносин до оточуючих є одним із першочергових завдань у процесі формування особистісних якостей дошкільника. Чуйне ставлення до однолітків, розуміння їхнього емоційного стану спонукає дітей до морально цінних вчинків, впливає на розвиток доброзичливих взаємовідносин між дошкільнятами, сприяє створенню середовища емоційного комфорту для кожного вихованця ЗДО.

І. Луценко зазначає: «Доброзичливість – характерна риса родинної атмосфери українців. Тож культивування цієї якості можна розглядати як засіб виховання в дітей людяності, що відповідає національному характеру нашого народу. Вибір доброзичливості, як стрижневої риси для виховання людяності, можна обґрунтувати її різноплановістю, можливістю вияву на різних рівнях буття і різними способами. Прояви цієї якості у різних життєвих ситуаціях визначають завдання та особливості побудови виховного процесу» [4, с. 204].

На думку науковців, для формування доброзичливості у дошкільників важливим є реалізація таких завдань:

- вчити дітей спрямовувати свою увагу на оточуючих людей, бути уважними до однолітків, дорослих у повсякденному спілкуванні, діяльності, зважати на їхні емоції, фізичний стан, настрій, бажання;
- формувати у дітей чутливе, не байдуже ставлення до оточуючих: здатність співчувати турботам, негараздам інших людей, радіти їхнім успіхам, позитивним обставинам;
- схилити приязно, по-доброму ставитися до близьких людей, що їх оточують, інших знайомих чи незнайомих людей, людства загалом;
- проявляти турботу про людей, тварин, рослин: піклуватися про кого-небудь, виявляти уважність до чийогось потреб;
- спонукати проявляти щирий інтерес до обставин життя, почуттів, дій інших людей, учити висловлювати добрі побажання з приводу святкових і повсякденних подій, стану справ, обставин, дій;

– мотивувати до вживання схвальних, побажальних, позитивних спонукальних висловлювань у різних ситуаціях спілкування, міжособистісних взаємин, спільної діяльності [4, с. 204–205].

Важливим у вихованні доброзичливості у дошкільників є доцільний вибір відповідних методів, до яких В. Рогожкін відносить:

- методи формування сумління (інсценування, розповідь, бесіда, пояснення, особистий приклад, диспут, навіювання);
- методи стимулювання волі (заохочення, збудження, вимога тощо);
- методи формування поведінки (організація моральних відносин у процесі гри, праці у повсякденному житті);
- методи виховання почуттів (включення до активної творчої діяльності, вплив на почуття за допомогою міміки, мови та жестів, тактильний метод, опора на емоційність змісту) [8, с. 94].

Як доводять результати досліджень учених, дитина дошкільного віку навчається рахуватися з думкою інших, співчувати та турбуватися за інших відповідно до тих соціальних умов, у яких вона знаходиться і того позитивного прикладу, який може наслідувати та відтворювати у різних видах діяльності.

Унікальним засобом розвитку почуття доброти є соціальне середовище, адже воно може бути пронизане любов'ю й доброзичливістю або жорстокістю та аморальністю. О. Панченко зазначає: «Соціальне середовище – це не просто зовнішня умова, воно є справжнім джерелом розвитку, оскільки саме воно закладає програму того, які здатності та здібності мають виникнути у дитини...» [6, с. 109]. Тобто воно активізує механізми морального виховання та відіграє вирішальну роль у розвитку певних моральних якостей, почуттів, зокрема й почуття доброти.

Оскільки провідною діяльністю дітей дошкільного віку є гра, то можна стверджувати, що важлива роль у вихованні доброзичливості дітей дошкільного віку належить ігровій діяльності, як провідній, особливо дидактичним і сюжетно-рольовим іграм. У дидактичній грі проявляється моральна поведінка, надається можливість засвоїти правила поведінки і ставлення до оточуючих, а у сюжетно-рольовій грі діти можуть безпосередньо, виконуючи обрану на себе роль, вправлятися у врахуванні особливостей іншої ролі через прояв поваги, любові, добра.

Педагоги ЗДО зазначають, що виховувати доброзичливість у дошкільників можна через використання літературних творів, театрального і образотворчого мистецтва. Звідси робота з дітьми дошкільного віку в системі виховних впливів на формування доброзичливості полягає у посиленні уваги, турботи дорослого щодо поглиблення, розширення знань про моральні якісні взаємини персонажів літературних творів, героїв ігор-драматизацій і людей у реальному житті; розвиток емоційно-чуттєвої сфери (переживання, ціннісні ставлення, орієнтація дитини на чесноти героїв художніх творів і соціально схвалювані норми поведінки, позитивна емоційна налаштованість на однолітка та доброзичливу взаємодію з ним); оволодіння дитиною моделлю моральної поведінки, дійове сприяння створенню конструктивної спільності з ровесниками.

Н. Якименко наголошує, що «завдяки читанню творів художньої літератури та їх обговоренню, розпізнаванню на картинках та ілюстраціях емоцій відбувається переключення уваги дитини на емоційний стан інших людей» [11, с. 16]. Як зауважує О. Панченко, за допомогою художніх творів можна проаналізувати поведінку героїв, їхні вчинки, виділити позитивні та негативні риси характеру. Казки, вірші, пісні висвітлюють питання дружби, любові, милосердя. На їх прикладі вихователю простіше розкрити сутність негативних і позитивних цінностей, пояснити дітям їх відмінність [6, с. 109].

Важливим джерелом розвитку творчої дитини, вихованню в неї доброзичливості В. Сухомлинський вважав складання казок. Педагогічні казки українського педагога ніби опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей найкращі людські почуття широчинності і любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між собою [9, с. 154].

Для розвитку почуття доброти у дітей вагоме значення має використання таких художніх засобів, як зображувальне мистецтво, музика, кінофільми та мультиплікаційна анімація [5, с. 252].

Усна народна творчість здавна широко використовувалась у народній педагогіці в якості засобу розвитку у дітей моральних якостей, оцінок, норм із позицій справедливості, добра, розуміння вчинків та поведінки дорослих. Сучасні дослідники (А. Богуш, О. Долина, В. Кононенко) для формування почуття доброти у дітей перевагу надають українському фольклору: казки, ігри, пісні, малі форми (забавлянки, утішки, прислів'я, приказки, мирилки, скоромовки, примовки, лічилки, загадки).

Важливим для виховання доброзичливості у дошкільників, на думку педагогів-практиків, є активне залучення батьків до цього процесу. Зокрема, використання таких форм роботи із сім'ями вихованців, як батьківські збори та спілкування із батьками за допомогою електронної пошти (забезпечення батьків змістовим складником із проблеми виховання доброзичливості у дошкільників до одностаттків в умовах ЗДО) та спільної роботи батьків із дітьми вдома, яку можна пропонувати у вигляді ігор морального змісту [2, с. 83–88].

Висновки. Виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку розглядаємо як цілеспрямований педагогічний процес, показниками якого є формування дружельюбності, турботи і уваги, співчуття, чуйності, емпатії. Особливості доброзичливого ставлення дошкільників обумовлені специфічними рисами дітей цього віку: активізацією потреби у спілкуванні з однолітками, виникнення інтересу до внутрішнього світу інших людей, їх почуттів і переживань. Виховання доброзичливості у дошкільників значною мірою залежить від особистісних і професійних якостей вихователя, здатності обирати ефективні методи та засоби, а також педагогічної компетентності батьків.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у підготовці майбутніх вихователів до використання сучасних форм і методів роботи з дітьми та їхніми батьками щодо виховання доброзичливості у дошкільників, а також аналізі досвіду зарубіжних вчених з даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти : [нормативний документ]. 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 18.04.2024).
2. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. посіб. Львів : Норма, 2005. 254 с.
3. Лонська О. С. Виховання доброзичливого ставлення до людей різних національностей у дітей дошкільного віку : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / Херсонський держ. ун-т. Херсон : ХДУ, 2020. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123>.
4. Луценко І. К. Роль дитячої книжки у вихованні людяності в дітей дошкільного віку. *Педагогічні освіти: теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 21 (2), ч. 2. С. 202–206.
5. Новик І. М., Ахалая Н. А. Особливості розвитку почуття доброти у дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2019. № 8 (72). С. 250–254.
6. Панченко О. В. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2020. № 45. С. 107–111.
7. Пісоцька Л. С. Виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку як педагогічна проблема. *Освітній простір України. Теорія виховання*. 2018. № 13. С. 115–119.
8. Рогожкін В. Т. Про класифікацію методів морального виховання. *Дошкільне виховання*. 2021. № 7. С. 93–95.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 3.
10. Юркова Т. Ф. Формування морально-духовних цінностей учнів підліткового віку. *Педагогічний альманах*. 2019. Вип. 26. С. 147–152.
11. Якименко Н. М. Моральне виховання дітей дошкільного віку. Ржищів, 2021. 112 с.

References

1. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]: normativnyi dokument*. (2021). Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Vasianovych, H. P. (2005). *Pedahohichna etyka [Pedagogical ethics]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Lviv: Norma [in Ukrainian].
3. Lonska, O. S. (2020). *Vykhovannia dobrozychlyvoho stavlennia do liudei riznykh natsionalnostei u ditei doshkilnoho viku [Education of benevolent attitude towards people of different nationalities in preschool children]: kvalifikatsiina robota na zdobuttia stupenia vyshchoi osvity «bakalavr»*. Kherson: KhDU. Retrieved from <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123> [in Ukrainian].
4. Lutsenko I. K. Rol dytiachoi knyzhky u vykhovanni liudynosti v ditei doshkilnoho viku [The role of children's books in the education of humanity in preschool children]. In *Pedahohichni osvita: teoriia i praktyka [Pedagogical education: theory and practice]: zbirnyk naukovykh prats* (Is. 21 (2), p. 2, pp. 202–206). Kam'ianets-Podilskyi [in Ukrainian].
5. Novyk, I. M., & Akhalaia, N. A. (2019). Osoblyvosti rozvytku pochuttia dobroty u ditei starshoho doshkilnoho viku [Peculiarities of the development of a sense of kindness in children of older preschool age]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 8 (72), 15 [in Ukrainian].
6. Panchenko, O. V. (2020). Orhanizatsiia dukhovno-moralnoho vykhovannia ditei u doshkilnykh zakladykh [Organization of spiritual and moral education of children in preschool institutions]. *Naukovyi visnyk MNU im. V. O. Sukhomlynskoho [Scientific Bulletin of MNU named after V.O. Sukhomlynskyi]*, 45, 107–111 [in Ukrainian].
7. Pisotska, L. S. (2018). Vykhovannia dobrozychlyvosti u ditei doshkilnoho viku yak pedahohichna problema [Education of kindness in preschool children as a pedagogical problem]. *Osvitnii prostir Ukrainy. Teoriia vykhovannia [Educational space of Ukraine. Theory of education]*, 13, 115–119 [in Ukrainian].
8. Rohozhkin, V. T. (2021). Pro klasyfikatsiiu metodiv moralnoho vykhovannia [On the classification of methods of moral education]. *Doshkilne vykhovannia [Preschool education]*, 7, 93–95 [in Ukrainian].
9. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybriani tvory [Selected works]* (Vol. 3). Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].
10. Iurkova, T. F. (2019). Formuvannia moralno-dukhovnykh tsinnosti uchniv pidlitkovoho viku [Formation of moral and spiritual values of adolescent students]. *Pedahohichniy almanakh [Pedagogical almanac]*, 26, 147–152 [in Ukrainian].
11. Iakymenko, N. M. (2021). *Moralne vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Moral education of preschool children]*. Rzhyshev [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 30.04.2024